

Hilde Domin, dichteres van de ballingschap

1.

Hilde Domin werd op 27 juli 1909 in Keulen als Hilde Löwenstein ('eens voorgoed') geboren uit geassimileerde joodse ouders. In 1932, vluchtte zij voor de nazi's, eerst naar Italië, waar ze trouwde en promoveerde, vervolgens naar Engeland, tot zij in 1940 met haar man asiel vond in de Dominicaanse Republiek, in Santo Domingo. Daar doceerde zij Duitse taal- en letterkunde aan de universiteit. In 1951 begon ze gedichten te schrijven. Dat was haar tweede geboorte. In 1954 keerde ze terug naar Duitsland, waar enkele jaren later haar eerste bundel verscheen onder haar nieuwe naam Hilde Domin – een verwijzing naar haar ballingsoord. Haar verzamelde gedichten beslaan vierhonderd bladzijden.

2.

De poëzie van Hilde Domin is voor een groot deel de weerslag van haar persoonlijke ervaringen van het onderweg-zijn-zonder-thuis. Ze gaan over het herhaalde vertrek en aankomst, over het verlaten van de vertrouwde omgeving en het in den vreemde thuis komen bij jezelf, geworteld zijn in jezelf, als een boom. Ze verwoorden op een dieper niveau de bredere menselijke ervaring van het vreemdeling zijn, de ballingschap.

(...)

*Onverliesbare ballingschap
je draagt het met je mee
je kruipt erin
opvouwbaar labyrint
woestijn
in zakformaat.*

3.

Hilde Domin manifesteert zichzelf nergens als Jodin. Maar historisch gezien is ballingschap, diaspora, de verstrooiing onder de volkeren, onmiskenbaar een Joods lot en een bijbels thema ('De vossen hebben holen, de mensen weten heg noch steg'). Voor Domin hoort het bij het mens-zijn als zodanig, Maar slechts zelden gebruikt zij in haar gedichten expliciet bijbelse woorden en namen, zoals bijvoorbeeld in het 'Lied ter bemoediging II' (blz. XX):

(...)

*Ik maak een klein teken
in de lucht,
onzichtbaar,
waar de nieuwe stad begint,
Jeruzalem,
de gouden,
uit het niets.*

Domin's gedichten zijn doordrenkt van een nuchter soort heimwee naar 'een land / waar ik nooit ben geweest' –, een niet-bestaande plaats, een 'utopie', een ander continent.

Nieuwe hemel, nieuwe aarde, nieuw Jeruzalem?

Een plek waar de wolken borg voor je staan, waar je zorgen voorbij zijn, je lichaam niet meer zwaar is, waar 'alles is voltooid'.

4.

Het gedicht 'Abel sta op', noemde Domin 'misschien wel haar belangrijkste'.

Het gaat over de moord van Kaïn op Abel. Die moord van in den beginne is het beginsel van alle broedertwist, van vreemdelingschap en ballingschap, kortom: van onze mensheidsgeschiedenis tot op vandaag.

'Het vuur van Abel', dicht Domin, het vuur van het offer dat hij bracht en dat God beter beviel dan dat van Kaïn, dat vuur moet overal op aarde gaan branden: het vuur van de broederschap, van het 'elkaars hoeder' zijn. De geschiedenis moet opnieuw en anders beginnen. Het spel van de mensheid moet opnieuw opnieuw worden gespeeld, opdat alle kerken, moskeeën en synagogen dicht kunnen en alle wetboeken gesloten kunnen blijven.

Ach, als Palestijnen en Israëli's, Moslimbroeders en seculieren, als wij eindelijk eens ja! tegen elkaar zouden zeggen en niet langer alleen onze eigen, maar ook elkaars hoeder zouden worden.

5.

In de tijd dat Hilde Domin dit gedicht schreef, gingen de eerste raketten de ruimte in. Daarom eindigt het zoals het eindigt:

*Abel sta op
opdat een ander begin aanvangt
tussen ons allen.*

*De vuren die branden
het vuur dat brandt op aarde
moet het vuur van Abel zijn*

*En aan de rakettenstaarten
moeten de vuren van Abel zijn.*

6.

Voor Hilde Domin heeft de poëzie een belangrijke maatschappelijke taak. Het is een vorm van 'retraite' een 'herstelzone' voor de geest. Bij alle onwaarachtigheid en manipulatief misbruik van de taal in het openbare leven, moet de dichter steeds opnieuw de werkelijkheid zeer precies benoemen. Dat is bittere noodzaak. Dat heeft alles met vrijheid te maken.

Zoals Domin het ergens zegt:

Salva nos

*Dit is onze vrijheid
de juiste namen noemen
onbevreesd
met kleine stem
elkaar roepen
met kleine stem
het verslindende bij name noemen.*

(...)

Het verslindende is het mensen verslindende, alles wat de humaniteit bedreigt en aantast. Dat moeten wij benoemen en elkaar toeroepen. Niet met geschreeuw, maar 'met kleine stem' ('Stem die de stilte niet breekt', zoals een bekend lied het zegt). Kleine stem tegen de heersende grote bek.

7.

Domin wil woorden als 'vrijheid' en 'het vrije Westen' hun gladde vanzelfsprekendheid ontnemen. zoals in het gedicht 'Ik wil je':

*Vrijheid
ik wil je
opruwen met schuurpapier
jij gelikte ...*

Dat is in deze tijd, waarin dubieuze politieke bewegingen, ook in Duitsland, het woord vrijheid hoog in hun vaandel dragen, onverminderd actueel. Het woord is te gelikt, afgelikt, het doet niet genoeg pijn op de tong. Het is de taak van dichters het woord weer zwaar te laten wegen, zoals de vrijheid zelf zwaar weegt.

'Als vrijheid was wat het lijkt', als het er werkelijk op zou lijken, dan was het anders gesteld met ons en met deze wereld. Laten we daar om bidden en zingen.

Kees Kok

Gaand landschap

Een mens moet kunnen gaan
en toch zijn als een boom:
geworteld in de grond,
alsof het landschap gaat en wij vaststaan.
Je moet je adem inhouden
totdat de wind gaat liggen
en de vreemde lucht zijn draai om ons gevonden heeft,
totdat het spel van licht en schaduw,
van groen en blauw
de oude patronen vertoont
en wij thuis zijn,
waar dan ook,
en kunnen gaan zitten
en achterover leunen
als tegen het graf
van onze moeder.

Op wolkenborgtocht

Ik heb heimwee naar een land
waar ik nooit ben geweest,
waar alle bomen en bloemen
mij kennen,
waar ik nooit binnenga,
maar waar de wolken
zich mij
heel goed herinneren,
een vreemdeling die
in geen eigen huis
uithuilen kan.

Ik vaar
naar eilanden zonder haven,
ik gooi de sleutels in zee
meteen bij vertrek.
Ik kom nergens aan.
Mijn zeil is een spinnenweb in de wind,
maar scheuren doet het niet.
En ver achter de horizon
waar de grote vogels
aan het eind van hun vlucht
hun vleugels drogen in de zon,
ligt een continent
waar ze mij wel moeten binnenlaten,
zonder paspoort,
op wolkenborgtocht.

Abel sta op

Abel sta op
het moet opnieuw worden gespeeld
dagelijks moet het opnieuw worden gespeeld
dagelijks moet het antwoord nog voor ons liggen
het antwoord moet ja kunnen zijn
als jij niet opstaat Abel
hoe moet het antwoord
dat enig belangrijke antwoord
ooit anders worden

wij kunnen alle kerken sluiten
en alle wetboeken afschaffen
in alle talen der aarde
als jij maar opstaat
en het terugdraait
dat eerste verkeerde antwoord
op de enige vraag
die er toe doet
sta op
opdat Kaïn zegt
opdat hij zeggen kan
Ik ben jouw hoeder
broeder
hoe zou ik niet jouw hoeder zijn
Sta dagelijks op
opdat wij het voor ons hebben
dat Ja ik ben hier
ik
jouw broeder
Opdat de kinderen van Abel
niet langer bang zijn
omdat Kaïn geen Kaïn werd
Ik schrijf dit
ik een kind van Abel
en ik ben dagelijks bang
voor het antwoord
de lucht in mijn longen krimpt
terwijl ik wacht op het antwoord

Abel sta op
opdat een ander begin aanvangt
tussen ons allen

De vuren die branden
het vuur dat brandt op aarde
moet het vuur van Abel zijn

En aan de rakettenstaarten
moeten de vuren van Abel zijn

De moeilijkste wegen

voor R.H.

De moeilijkste wegen
worden alleen gegaan,
de teleurstelling, het verdriet,
het offer
zijn eenzaam.
Zelfs de dode die elke roep beantwoordt
en geen bede afwijst
staat ons niet bij
en ziet toe
of wij het redden.
De handen van de levenden die zich uitstrekken
zonder ons te bereiken
zijn als de takken van de bomen in de winter.
Alle vogels zwijgen.
Je hoort slechts je eigen voetstap
en de stap die je voet
nog niet heeft gezet maar nog gaan zal.
Stil blijven staan en je omkeren
helpt niet. Er moet
worden gegaan.

Neem een kaars in je hand
als in de catacomben,
het vlammetje ademt nauwelijks.
En toch, als je lang hebt gelopen,
blijft het wonder niet uit
omdat het wonder altijd geschiedt
en omdat wij zonder genade
niet kunnen leven:
de kaars vlamt op in de vrije adem van de dag,
je blaast haar glimlachend uit
als je de zon in gaat
en onder de bloeiende tuinen
de stad voor je ligt,
en de tafel voor jou
in je huis wit gedekt is.
En de verliesbare levenden
en de onverliesbare doden
het brood voor je breken en de wijn aanreiken –
en jij hun stemmen weer hoort
heel dicht
bij je hart.